

SUMMARY

Levchenko L., Kryvonos O. Educational assessment of professional and creative skills of the students as an indicator of the expert's readiness to professional activities.

The article presents the results of a study of the essence of educational assessment of student's professional and creative skills, considers the complex of diagnostic procedures for objective evaluation of professional and creative skills of students to solve the problem of non-standard professional activity in executive search and heuristic and creative levels.

In a study the pedagogical diagnostics in high school is considered as educational activities aimed at studying and recognition the status of objects and subjects of education to cooperate with them and managing the process of education and training, as a general approach to identify all the circumstances of didactic process course, a clear definition of the results of the last one.

Applied in the study of pedagogical diagnostics as part of heuristic module technology and as an indicator of readiness of specialist for professional work makes it possible to make: a powerful motivation of students to their further cognitive and creative activity; comprehensive educational assessment of students for professional and creative activity; assessment of all units forming professional and creative skills of the future employee (communicative, research, operational, reflexive); taking into account the structure of the creative activity of students at different levels according to the established criteria in determining the formation of their professional and creative skills; individual and differentiated approach to students in the principles of personal study.

Proposed and experimentally tested criteria of professional and creative skills correspond to the main characteristics – components of creative activity: motivational, operational, executive, communicative, diagnostic, they reflect measuring quality indicators of all components of creative activity of students – their cognitive motivation, character, and results of operating and diagnostic activities.

The material formed as the analysis and synthesis of psychological and educational literature and as the results of its own author's experimental study.

The prospects for further research can be the search of more efficient criteria of pedagogical diagnostics of formation of professional and creative skills of students.

Key words: *professional and creative skills of students, heuristic and modular education technology, pedagogical diagnostics of formation of professional and creative skills of students, criteria of pedagogical diagnostics of student's educational programs of different levels of complexity.*

УДК 378.096

С. А. Наход

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНОСТІ ОПЕРАЦІЙНОГО КОМПОНЕНТА ПРОГНОСТИЧНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ: КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ЕТАП ЕКСПЕРИМЕНТУ

Стаття присвячена аналізу рівня сформованості операційного компонента прогностичних умінь майбутніх практичних психологів на констатувальному етапі експерименту. З'ясована структура операційного компоненту прогностичних умінь та критерій його сформованості. Описано якості та вміння студентів, що мають високий, середній та низький рівень критерію.

У статті встановлено, що загальний рівень сформованості операційного компоненту прогностичних умінь майбутніх практичних психологів має значну частку

показників низького рівня як в експериментальній, так і в контрольній групах студентів. Це потребує внесення відповідних корективів у навчальний процес студентів для змінення перерозподілу його значень в бік збільшення високого та середнього рівнів за допомогою впровадження в навчальний процес технології формування прогностичних умінь практичних психологів засобами інтерактивних технологій.

***Ключові слова:** прогностичні уміння, операційний компонент, процесуальний критерій, рівні сформованості критерію, показники сформованості, діагностичні методики, прогностична задача, багатоваріантність прогнозу.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства серед головних проблем, що стоять перед вищою професійною освітою, чільне місце посідає завдання формування таких умінь студентів, завдяки яким вони будуть здатні легко інтегруватися в сучасних динамічних умовах життя та виконувати свої професійні обов'язки на досить високому рівні. Нові вимоги, що висувуються до випускників напрямів підготовки «Психологія», «Практична психологія», для здійснення науково-дослідницької, навчально-виховної, діагностично-консультативної, соціально-технологічної, реабілітаційно-профілактичної виробничих функцій вимагають від студента володіння прогностичними вміннями, які дозволять йому моделювати можливі зміни у психологічних процесах, станах, явищах, цілеспрямовано вносити відповідні корективи у процес виконання своїх професійних обов'язків. Для цього студентові необхідно не тільки мати певну сукупність знань із проблем прогнозування, але й уміти на практиці виконувати поставлені завдання, пов'язані з професійною прогностичною діяльністю. Сформований на високому рівні операційний компонент прогностичних умінь дозволить майбутньому практичному психологу на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки. Тому виникає потреба діагностики рівня його сформованості з метою подальшого формування в період навчання у ВНЗ.

Аналіз актуальних досліджень. Проблемою формування прогностичних умінь у спеціалістів різних галузей займалися такі вчені, як А. Антонєць, В. Демідова, А. Захаров, О. Кабанська, М. Міронова, Н. Ніколаєва, Є. Постнікова, Л. Регуш, М. Севастюк, Т. Столяренко та інші. Разом із тим, учені не однотайні у визначенні структури прогностичних умінь, а, отже, і в діагностиці їх різних компонентів. Недостатній рівень вивчення проблеми формування саме операційного компоненту прогностичних умінь у майбутніх практичних психологів, а також процесу його діагностики зумовили вибір теми дослідження.

Мета статті – здійснення аналізу визначення рівня сформованості операційного компонента прогностичних умінь майбутніх практичних психологів на констатувальному етапі експерименту.

Виклад основного матеріалу. Формування прогностичних умінь у процесі навчання студентів у вищому навчальному закладі вимагає аналізу їх складових компонентів. Розглядаючи погляди вчених щодо складу

прогностичних умінь, необхідно відзначити, що кожен із дослідників використовував різні підстави для виділення складових компонентів, виходячи з цілей і задач власного наукового пошуку.

Спираючись на дослідження Л. Регуш щодо структури прогностичних вмінь, яка розглядає прогнозування як єдність змістового, операційного й мотиваційного компонентів, у нашому дослідженні ми визначаємо операційний компонент прогностичних умінь як комплекс умінь, які складають основу прогностичної діяльності, а саме: ретроспективні вміння – аналіз попередніх подій, умов, тенденцій розвитку об'єкта прогнозування; реконструктивні вміння – перетворення існуючих уявлень про об'єкт прогнозування, генерування ідей про подальший його розвиток уміння бачити перспективу – з'ясування перспектив розвитку об'єкта та умов їх досягнення; уміння планування та вироблення практичних рекомендацій щодо проведення подальшої роботи з урахуванням визначеного прогнозу.

Для опису сформованості операційного компоненту ми виділили процесуальний критерій, який має такі рівні:

– високий: студенти здатні правильно виокремлювати суттєві ознаки й діагностувати стан об'єкта, визначати тенденції його подальшого розвитку та причинно-наслідкові зв'язки між психологічними явищами; спроможні визначати мету, провідні психологічні завдання на різні часові перспективи й умови їх реалізації, передбачати можливі утруднення; спроможні висувати вірогідні гіпотези, проводити уявні експерименти, визначати можливості творчого використання тих чи інших теоретичних надбань і практичного досвіду;

– середній: студенти здебільшого правильно передбачають подальший розвиток педагогічного об'єкта, виділяють суттєві ознаки предмета, але мають проблеми у визначенні причинно-наслідкових зв'язків між психологічними явищами; у більшості випадків здатні визначати мету, завдання на різні часові перспективи й умови їх реалізації, але часто не можуть передбачати можливі утруднення у своїй діяльності; здебільшого здатні висувати вірогідні гіпотези, проводити уявні експерименти, визначати можливості творчого використання тих чи інших теоретичних надбань і практичного досвіду;

– низький: студенти не здатні виділяти суттєві ознаки предмета (явища), передбачати перспективи його подальшого розвитку тощо; не вміють визначати адекватну мету та завдання для майбутньої діяльності, прогнозувати можливі проблеми; не здатні висувати вірогідні гіпотези, застосовувати методи наукових досліджень, визначати можливості творчого використання теоретичних ідей і практичних доробок.

На констатувальному етапі експерименту рівень сформованості операційного компоненту ми визначали за допомогою методик:

«Прогностична задача» Л. Регуш в авторській адаптації, яка дозволяє оцінити виконання задач студентами за 18 показниками та «Багатоваріантність прогнозу розвитку ситуації (поведінки)», яка налічує комплекс завдань, спрямованих на прогнозування розвитку проблемної ситуації (поведінки) [2; 3]. Проаналізуємо отримані результати за вищезазначеними методиками.

За методикою «Прогностична задача» Л. Регуш студентам були запропоновані задачі, у яких дія спрямована на пошук невідомого через використання зв'язків із відомим в умовах, коли алгоритм рішення задачі відсутній. Ці задачі не вимагають наявності у студентів спеціальних професійних умінь, а особливостями цих задач є такі: моделюють реальні відношення у природі та суспільстві; мають вірогіднісний характер, що досягається завдяки нез'ясованості умови задачі. Прогностичні задачі висувають і відповідні вимоги для того, хто їх вирішує: вимагають актуалізувати значно більш широкі, ніж під час вирішення задач із певними умовами, коло знань; урахувати невизначеність через висування декількох припущень або вводячи умови, за якими рішення буде більш вірогідним [5]. У дослідження було включено п'ять задач, виконання яких вимагає дій, що складають операційний компонент розвитку загальних прогностичних умінь студентів експериментальної та контрольної груп.

Задача 1 спрямована на встановлення наслідків та оцінюється за такими показниками: показник 1 – рівень вербального узагальнення наслідків; показник 2 – обґрунтованість виокремлених наслідків; показник 3 – перспективність наслідків; показник 4 – логіка побудови наслідків; показник 5 – усвідомлення вірогіднісного характеру наслідків; показник 6 – усвідомлення етапів процесу прогнозування при встановленні причинно-наслідкових зв'язків.

Нами встановлено, що переважна більшість студентів обох груп має середній рівень сформованості визначених показників, але досить велика частка досліджуваних (38,5 % та 41,2%) мають низький рівень за показниками перспективності наслідків та усвідомлення етапів процесу прогнозування. Високий рівень мають студенти експериментальної групи за показниками логіки побудови наслідків та обґрунтованості виокремлених наслідків – відповідно 25,6 % та 21,0%. Щодо контрольної групи, найнижчий рівень спостерігається за показниками вербального узагальнення наслідків та усвідомлення етапів процесу прогнозування при встановленні причинно-наслідкових зв'язків (38,9 % та 38,6 % відповідно). Високий рівень зафіксований за показником логіки побудови наслідків (25,9 %).

Задача 2 спрямована на встановлення причин за показниками: показник 1 – рівень вербального узагальнення причин; показник 2 – повнота причинно-наслідкових зв'язків і показник 3 – суттєвість причинно-наслідкових зв'язків.

Згідно отриманих результатів, показники оцінювання операційного компонента прогностичних умінь за другою задачею виявили, що студенти експериментальної групи мають високі результати за повнотою та суттєвістю визначення причинно-наслідкових зв'язків (58,5 % та 52,6%). Студенти контрольної групи показали ліпші результати за показником рівня вербального узагальнення причин (41,0 %) майже такий самий рівень суттєвості визначення причин (52,8 %), але гірші результати за показником повноти визначення причинно-наслідкових зв'язків (40,5 %).

Задача 3 спрямована на вивчення функцій планування у структурі операційного компонента прогностичних умінь за показниками: показник 1 – усвідомлення мети плану; показник 2 – повнота операцій планування.

Отже, студенти обох груп показали високий рівень розвитку за всіма показниками, що свідчить про розвиненість функції планування, яка складається із моменту переводу певних кількісних та просторових відношень складного об'єкта у часову послідовність суб'єктивних дій, у логічну завершену систему дій та операцій [4, 18].

У цілому, вирішення другої та третьої задач не викликало у студентів труднощів та мало найбільшу кількість варіантів їх розв'язання, що, на нашу думку, пов'язано з їх практичною спрямованістю та спиралося на особистісний досвід студентів.

Задача 4 спрямована на реконструкцію та перетворення уявлень і оцінюється за такими показниками: показник 1 – широта асоціативного поля; показник 2 – варіативність асоціативного поля; показник 3 – пластичність уявлень [5, 272].

За результатами аналізу, лише невелика кількість студентів обох груп має високий рівень показників. У результаті аналізу відповідей спостерігається встановлення двох-трьох асоціацій із предметами, які перетворюються на знайомі образи, функційно пов'язані з предметами. Низький та середній рівень за першим показником має 93 % студентів експериментальної та 84 % контрольної груп, за другим – 84,4 % і 89,2 % та за третім – 73,8 % і 92 % відповідно.

Задача 5 спрямована на висунення та розвиток гіпотез за показниками: показник 1 – широта пошуку при висуненні гіпотез; показник 2 – урахування вимог умов при висуненні гіпотез; показник 3 – гнучкість гіпотез; показник 4 – обґрунтованість гіпотез [5, 274].

Що стосується результатів задачі, слід відмітити найбільшу зацікавленість студентів та пожвавлення їх діяльності саме при виконанні такого виду завдань (задача з послідовним змінням ситуації розвитку). Незважаючи на це, виявилось, що переважна більшість студентів (76,5 % експериментальної та 84,1% контрольної груп) висунули одну–дві гіпотези можливості розвитку ситуацій, 89,8% та 84 % студентів відповідних груп спиралися на один-два дані в умові вимог. Вважаємо за доцільне

вказати, що не виявлено жодного студента, який не зміг змінити висунуту гіпотезу при внесенні нової інформації, але ці нові гіпотези формувалися в межах первинних гіпотез. Більшість студентів обох груп (82,2 % та 77,5 % відповідно) обґрунтовували гіпотезу одиничним фактом, прикладом.

Отже, використовуючи тестові норми за методикою «Прогностична задача» ми маємо наступні результати рівня розвитку операційного компонента прогностичних умінь майбутніх практичних психологів: 25,9 % студентів експериментальної та 28,5 % контрольної груп мають низький; 44,0 % та 43,1 % – середній та 30,0 % і 28,4 % – високий рівень відповідно.

Застосування авторської методики «Багатоваріантність прогнозу розвитку ситуації (поведінки)» [1; 2] передбачало проведення аналізу спеціалізованих прогностичних умінь, що вимагало визначення прогностичних завдань, які необхідно розв'язати студентам, спираючись на отримані у процесі навчання у вищому навчальному закладі професійні знання та вміння. У процесі моделювання проблемних ситуацій ми відштовхувались від контекстів вже вивчених дисциплін, які дозволяють визначити якомога більше варіантів можливостей опису поданих завдань. У методику включено 10 завдань, спрямованих на прогнозування можливих варіантів розвитку ситуацій (поведінки), які передбачають застосування знань із загальної, вікової, юридичної психології, сімейної психотерапії, знання із спецкурсів життєві кризи особистості, спеціальна психологія, психологія масових комунікацій.

У результаті ми можемо визначити, що тільки 15,2 % студентів експериментальної та 12,5 % контрольної груп мають високий рівень розвитку операційного компонента прогностичних умінь; відповідно 38,1 % і 42,6 % – середній та 46,7 % і 44,9 % – низький рівень.

Підсумовуючи дані за кожним завданням окремо, ми можемо зробити такі висновки: високі показники багатоваріантності прогнозу розвитку ситуації (поведінки) спостерігаються при виконанні студентами задач 1, 2, 9. Вважаємо, що студенти показали свої знання в області загальної, вікової психології, які вимагають оволодіння фактами та закономірностями розвитку в дитинстві, підлітковому віці, зрілості, нормативів розвитку, типових вікових проблем. Майбутні фахівці змогли висунути в середньому більше 5 варіантів розвитку ситуації та поведінки, обґрунтувавши свої думки та спираючись на висунуті умови в задачах.

Середній рівень показників спостерігається при виконанні студентами задач 3, 5, 10. У цих випадках їм необхідно було провести ретроспективний аналіз вивчених дисциплін із сімейної психотерапії, юридичної психології, дисципліни життєві кризи особистості. Слід відмітити, що кількість спрогнозованих варіантів задачі 3, на нашу думку, пов'язана з життєвим досвідом студентів та можливістю його використання під час її виконання (що підтверджено у процесі проведеної бесіди зі студентами).

Низький рівень виконання завдань визначаємо за задачами 4, 6, 7, 8. Проблемні ситуації, вказані в цих задачах, спиралися на знання спеціальної, юридичної психології, дисциплін психологія масових комунікацій, життєві кризи особистості. Вважаємо за доцільне вказати, що у процесі бесіди зі студентами для з'ясування складностей, що виникли при вирішенні вказаних задач, майже 60 % студентів експериментальної та 67 % контрольної груп не змогли визначити віктимність як поняття, що відображає соціально-психологічну сукупність рис особи, що зумовлює високу ймовірність стати об'єктом злочинного посягання, та відповідно спрогнозувати ті можливі обставини, що могли привести до вказаної в задачі поведінки.

Щодо визначення видів кримінологічних прогнозів, переважна більшість студентів (85,8 % та 79,8 % експериментальної та контрольної груп відповідно) вказали на прогнозування злочинності, але утруднення викликав її опис, тобто яка ймовірність змін у злочинності загалом та її певних категорій; які чинники та з якою інтенсивністю впливатимуть на злочинність; які категорії осіб можуть поповнити коло злочинців; які засоби найбільш придатні для боротьби зі злочинністю. Жоден зі студентів не визначив такий вид кримінологічного прогнозу, як прогнозування індивідуальної злочинної поведінки, під яким розуміють визначення ймовірності вчинення злочину в майбутньому конкретною особою. Роль індивідуального прогнозування полягає саме в тому, щоб із зазначеного контингенту осіб визначити тих, до яких необхідно вживати індивідуальних запобіжних заходів із метою недопущення вчинення ними злочинів у майбутньому.

Задача 7 також передбачала знання та практичні вміння, які отримали студенти у процесі вивчення дисциплін юридична психологія та психологія масових комунікацій. Невелика кількість отриманих прогнозів свідчить про необхідність удосконалення програм визначених дисциплін у бік збільшення кількості розв'язання практичних задач, з метою розвитку прогностичних умінь майбутніх психологів, що можуть працювати у сфері юриспруденції та PR-менеджменту.

Вважаємо за необхідне зупинитися на 8 задачі, що вимагає знання спеціальної психології та викликала утруднення у студентів обох груп. Переважна більшість студентів (76,9 % та 82,3 %) спрогнозували 2 можливі причини висунутої проблеми, не торкаючись знань, отриманих із названої дисципліни.

Висновки. Отже, аналіз показників операційного компонента прогностичних умінь майбутніх психологів показав, що він складається із розумових дій встановлення причинно-наслідкових зв'язків, ретроспекції, реконструкції, перетворення уявлень, багатоваріантності висунення та розвитку гіпотез, планування та вироблення практичних рекомендацій щодо проведення подальшої роботи з урахуванням визначеного прогнозу. Загальний рівень розвитку операційного компонента прогностичних умінь

майбутніх практичних психологів має такі значення для експериментальної групи: низький рівень – 32,5 %, середній – 52,3 %, високий – 15,2 % студентів; для контрольної групи: низький рівень – 43,3 %, середній – 41,9 %, високий – 13,8 % студентів.

Таким чином констатуємо, що значна частка показників низького рівня сформованості операційного компонента прогностичних умінь як в експериментальній, так і в контрольній групах студентів потребує внесення відповідних коректив у навчальний процес студентів для змінення перерозподілу значень загального показника в бік збільшення високого та середнього рівня. Ми вважаємо, що подібні зміни відбудуться завдяки впровадженню в навчальний процес технології формування прогностичних умінь практичних психологів засобами інтерактивних технологій, яка включає сукупність процесів теоретичної та практичної діяльності викладачів ВНЗ, спрямованих на становлення й розвиток особистості майбутнього практичного психолога, а також систему цілей, методологічних підходів, принципів, змісту, методів, форм, засобів навчання, форм контролю й корекції, що поетапно впроваджуються в навчальний процес ВНЗ і гарантують досягнення кінцевого результату.

РЕЗЮМЕ

Наход С. А. Определение уровня сформированности операционного компонента прогностических умений будущих практических психологов: констатирующий этап эксперимента.

Статья посвящена анализу уровня сформированности оперативного компонента прогностических умений будущих практических психологов на констатирующем этапе эксперимента. Определена структура оперативного компонента и критерий его сформированности. Описаны качества и умения студентов с высоким, средним и низким уровнем критерия.

В статье установлена значительная доля показателей низкого уровня сформированности оперативного компонента будущих практических психологов в общем уровне, как в экспериментальной, так и в контрольной группе студентов. Это предполагает внесение соответствующих корректив в процесс обучения студентов для изменения перераспределения его значений в сторону увеличения высокого и среднего уровня посредством внедрения в учебный процесс технологии формирования прогностических умений практических психологов средствами интерактивных технологий.

Ключевые слова: прогностические умения, оперативный компонент, процессуальный критерий, уровни сформированности критерия, показатели сформированности, диагностические методики, прогностическая задача, многовариантность прогноза.

SUMMARY

Nakhod S. The determination of the level of the formation of operational component of the predictive abilities of practical psychologists: reporting stage of the experiment.

Article is devoted to the analysis of the level of the formation of operational component of the predictive abilities of the future practical psychologists on the reporting stage of the experiment.

It is established that operational component includes the complex of abilities, which create the basis of predictive activity, to say exactly: retrospective, reconstructive, the ability to see the prospect, the ability to plan and create the practical recommendations due to the keeping the updating taking to the account the determined prediction.

The processual criterion, which characterizes the level of the formation of the operational component and which is determined by the consciousness – self-consistency, sequence of accomplishment of actions; quality of accomplishment – reliance on the scientific and psychological knowledge, was highlighted. The qualities and abilities of the students who have advanced, intermediate and pre-intermediate level of the above criterion are shown.

The diagnostics of the level of the formation of the operational component was being made by methods «The multivariance of the prediction of the development of the situation (behavior)», that consists of the complex of tasks, which are directed at the prediction of the development of the problem situation (behavior); methods «The predictive object» of L. Regush in the author's adaptation, which allows to estimate the accomplishment of the objects by students in accordance with such indexes as: the level of verbal generalization of the consequences; justification, perspective, logic of the construction, the realization of the probability character of the determined consequences; the realization of the stages of the prognostic process in time of the definition of the cause-and-effect relations; the level of the verbal generalization of the reasons, fullness, the incorporeity of the cause-and-effect relations; the realization of the plan's goals, the fullness of the planning operations; the breadth, variety of the associative field; the flexibility of imagination; the breadth of the search, measurement of the demands in case of advancement; the flexibility and the justification of the supposals.

It is determined that the common level of the formation of the operational component of the predictive abilities of the future psychologists is situated at the low level both in the experimental and in control groups of students. It demands relevant correction in the studying process of the students to change the redistribution of its meanings to the side of increase the advanced and intermediate level by means of introduction into the studying process the technologies of the formation of the predictive abilities of the practical psychologists by means of interactive technologies.

Key words: *predictive abilities, operational component, processual criterion, levels of the formation, diagnostic methods, predictive object, multivariance of the prediction.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Балл Г. А. Теория учебных задач: психолого-педагогический аспект / Г. А. Балл. – М. : Педагогика, 1990. – 98 с.
2. Белоновская И. Д. Моделирование проблемных ситуаций как средство формирования прогностических умений будущего юриста : монография / И. Д. Белоновская, Е. О. Филиппова. – Оренбург : ООО ИПК «Университет», 2012. – 192 с.
3. Магкаев В. Х. Проблема построения объективно-нормативной диагностики психического развития детей / В. Х. Магкаев // Развитие основ рефлексивного мышления школьников в процессе учебной деятельности / ред. В. В. Давыдова, В. В. Рубцова. – Новосибирск : ПИ РАО, 1995, – С. 25–31.
4. Матюшкин А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении / А. М. Матюшкин. – М. : Педагогика, 1972. – 238 с.
5. Реруш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л. А. Реруш. – СПб. : Речь, 2003. – 351 с.